

Proefproject helpt lastige daklozen in Utrechtse binnenstad

Grip! combineert dwang met 'softere' methodes

Het 'opjagen' van junks en alcoholisten heeft geen zin, zo realiseert men zich in Utrecht. Als je ze wegjaagt uit het winkelcentrum Hoog Catharijne, zorgen ze weer elders voor overlast. De reclassering, politie, verslavingszorg en nog veel meer (landelijke) instanties werken daarom samen in het Utrechtse experiment Grip!. Dit project begeleidt met drang en dwang 25 extreem lastige daklozen. Medio volgend jaar moet een onderzoek aantonen of die intensieve begeleiding tot minder overlast leidt.

Net als veel andere binnensteden kampt de Utrechtse binnenstad met een harde kern junks en alcoholisten die structureel voor overlast zorgen. Zij bevinden zich met name in en om Hoog Catharijne, het overdekte winkelcentrum bij het Centraal Station. Ze plegen stelselmatig - lichtere en zwaardere - delicten zoals wildplassen, openbaar drugs- en alcoholgebruik, diefstal, bedreiging en mishandeling. Vaak zijn ze niet alleen harddruggebruiker of alcoholist, maar kampen ze ook met psychiatrische problemen zoals schizofrenie en persoonlijkheidsstoornissen. Doorgaans weigeren ze hulp. Desondanks zijn ze bij meerdere instanties bekend. Ze komen incidenteel wel in de hulpverlening terecht, maar verdwijnen weer uit beeld voordat er sprake is van een duurzame verbetering van hun levensomstandigheden.

Eind jaren negentig stapelden de problemen rond deze groep zich op. De harde kern van 'overlastbezorgers' gingen samenscholen in een overdekte gang onder Hoog Catharijne, die bedoeld is voor het laden en lossen van goederen. Tientallen hielden zich dag- en nacht op in die donkere gang die de bijnaam de Tunnel kreeg. In de Tunnel werd verpoosd, gebruikt en gedeald. De hoeken van de gang fungeerden als toilet. Er werden onderlinge vetes uitgevochten. Tenten, dekens, dozen en afgedankte bank-

stellen werden naar de Tunnel versjouwd: de harde kern leek hier permanent zijn intrek te hebben genomen.

Waterbedeffect

Aan de samenscholing in de Tunnel ging heel wat vooraf. Eind jaren tachtig werden wijken als Lombok, Ondiep en Zuilen grondig opgeknapt. Met behulp van stadsrenovatie en buurtpreventieprojecten werden kraak- en drugs-panden in de wijken gesloten en illegale onderhuurders verdreven. Alcoholisten en drugsgebruikers weken uit naar andere wijken totdat ze daar ook niet meer welkom waren. Uiteindelijk zochten ze hun heil in Hoog Catharijne. Totdat er daar ook te veel junks en alcoholisten rondliepen en ze niet meer werden getolereerd. In Hoog Catharijne werden ingrijpende maatregelen getroffen om hen te weren: er werden 'huisregels' ingevoerd, zijgangen afgesloten, extra politieverordeningen opgesteld en camera's geïnstalleerd. En in het kader van het 'opjaagbeleid' werden de overlastveroorzakers door agenten en beveiligingsbeambten doorlopend op de hielen gezeten. Hoog Catharijne werd op die manier vrijwel schoongeveegd. Dat was op zich een succes. Echter, het probleem verplaatste zich naar een etage lager: de drugsgebruikers verhuisden naar de ondergelegen Tunnel en gingen daar door



Uniek aan GRIP! is dat casemanagers een caseload van maximaal tien cliënten hebben.

met 'samenscholen'. Inmiddels was wel duidelijk geworden dat de overlastveroorzakers niet in het niets verdwenen. Het opjaagbeleid had enkel een 'waterbedeffect': als je aan de ene kant van het matras water naar beneden drukt, komt het aan de andere kant omhoog. Er waren meer structurele oplossingen nodig.

Eind jaren negentig opende de Utrechtse gemeente in verschillende wijken hostels waar drugsgebruikers onder begeleiding konden gaan wonen. Er kwamen ook gebruikersruimten en een experiment met de verstrekking van gratis heroïne. Het zorgcoördinatieteam van de GGZ dat

zich richt op 'zorgmijders' met een psychiatrisch ziektebeeld, kreeg capaciteitsuitbreiding via de inzet van extra casemanagers. Die gingen de straat op om actief contact te leggen met de doelgroep. Bij al deze pogingen om - vanuit zorg- en welzijns perspectief - meer structurele oplossingen te bieden, was de reclassering nauwelijks betrokken. Maar die pakte eveneens haar verantwoordelijkheid op. De reclassering verwachtte veel van een intensieve samenwerking rondom deze overlastveroorzakers van twee 'institutionele werelden' die voordien veelal gescheiden optrokken: de reclassering, politie en justitie aan de

re kant. Ze wilde bekijken in hoeverre de harde hand van drang- en dwangtrajecten gecombineerd kon worden met de zachtere benadering van perspectieven bieden, motiveren en begeleiden. Daaruit werd het Utrecht-se project GRIP! geboren. De naam van het project - met uitroepteken - verwijst naar het vastpakken en -houden van klanten die zich niet gemakkelijk laten 'vangen'.

Kleinschalig

GRIP! is een experimenteel reclasseringsproject dat begeleiding en toezicht biedt aan extreem problematische daklozen. GRIP! is ondergebracht bij het bureau Paardenveld, het hoofdbureau van de politie in de Utrechtse binnenstad. Het project, dat in november 2001 startte, is voortgekomen uit een uniek samenwerkingsverband tussen drie reclasseringsinstellingen, te weten: Stichting Reclassering Nederland, Centrum Maliebaan en Reclassering Leger des Heils. Het doel van GRIP! is tweeledig: het toeleiden van extreem problematische daklozen naar zorg en het terugdringen van overlast in de Utrechtse binnenstad. Daarnaast is het de bedoeling dat het project de samenwerking tussen politie, justitie en de zorginstellingen versterkt.

GRIP! is kleinschalig: één projectcoördinator en drie casemanagers zijn aan het project verbonden. Ze zijn gedeeltelijk vanuit de verschillende samenwerkende reclasseringsinstellingen. In de periode tussen november 2001 en 2003 heeft GRIP! 25 cliënten begeleid. Ze zijn allen afkomstig uit de harde kern van daklozen die zich rond Hoog Catharijne ophouden.

GRIP! richt zich op cliënten die via bestaande stedelijke zorgnetwerken niet of onvoldoende worden bereikt. Daarbij wordt nauw samengewerkt met lokale zorgnetwerken, en met name met politie en justitie. Zo slaat GRIP! een brug tussen de gedwongen justitiële kaders en de kaders van vrijwillige hulpverlening. Daarbij wordt gebruik gemaakt van vier maatregelen.

Zo is er de mogelijkheid van 'Verplicht Reclasserings Contact' en 'schorsing van voorlopige hechtenis' op voorwaarde dat de cliënt zich houdt aan de aanwijzingen van de reclassering.

Ook kan de casemanager gebruik maken van een zogenaamd 'Actieplan': een aantal vastomlijnde afspraken van politie en Openbaar Ministerie (OM) om openstaande zaken nog niet of pas later ter zitting te brengen.

Ten derde kan de casemanager, wanneer voor een cliënt geen justitieel kader voor handen is, dat creëren door

strafbare feiten te bundelen. Daartoe heeft GRIP! in samenwerking met Justitie een zogeheten VAK (Versnelde Afdoening Kantonstrafzaken) convenant afgesloten. Als de cliënt in een bepaalde periode te veel in aanraking komt met justitie inzake overtredingen van de Algemeen Plaatselijke Verordening, kan die met drang worden begeleid. In plaats van pakweg drie jaar na dato, wordt nu kort na het gepleegde delict een veroordeling uitgesproken. Nieuw daaraan is de versnelde aanpak en de mogelijkheid om boetes bij elkaar op te tellen en om te zetten in celstraf. Als de cliënt zich niet aan de begeleidingsafspraken houdt, heeft de casemanager ten slotte de mogelijkheid om snel een tenuitvoerlegging te eisen: de cliënt gaat dan alsnog de gevangenis in. Het OM garandeert een snelle opsluiting. Dit fungeert als 'stok achter de deur'.

Uniek aan GRIP! is dat casemanagers een caseload hebben van maximaal tien cliënten per fte; normaliter hebben reclasseringsmedewerkers een caseload van circa dertig cliënten. Hierdoor kunnen ze aan outreachende hulpverlening en intensief casemanagement doen, de twee methodische uitgangspunten van het project.

Aandringen

Dat GRIP! outreachend is, betekent dat de casemanagers naar de cliënt toegaan, waar die zich ook bevindt. Dat is nieuw binnen de reclassering. De cliënt hoeft niet uit eigen beweging naar de hulpverlener toe te gaan. De hulpverleners spreken de klanten aan op straat of in Hoog Catharijne of zoeken hen op in de politiecél, gevangenis, kliniek of zorginstelling, dag- en nachtopvang of gebruikersruimten. Als klanten geen hulp willen aanvaarden, dringen zij aan. De cliënten hoeven ook niet op voorhand gemotiveerd te zijn om hulp te accepteren en als ze hulpverleningsafspraken niet na komen, wordt het contact toch voortgezet.

Het intensieve casemanagement speelt zich zowel op het niveau van de cliënt als op dat van het netwerk af. Op cliëntniveau kenmerkt de hulpverlening zich door een zeer actieve bemoeienis met de klant, praktische begeleiding en coördinatie. De begeleiding wordt afgestemd op de behoeften, vragen en mogelijkheden van de cliënt. Er wordt zorg en begeleiding geboden op zeer uiteenlopende gebieden zoals wonen, financiën, sociale contacten, gezondheid en dagbesteding, in combinatie met toezicht. Voor alle cliënten wordt een begeleidings- en trajectplan opgesteld dat als een rode draad door alle fasen van de

te ondervangen is veel tijd ingeruimd voor ondersteuning. Binnen het project zelf vindt ondersteuning plaats onder meer via het wekelijkse werkoverleg tussen de coördinator en de casemanagers.

Daarnaast krijgt Grip! een coachingstraject van het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn (NIZW) in de vorm van casuïstiekbespreking en thema-overleg. De casuïstiekbespreking vindt maandelijks plaats op basis van de Balint-methode. Een casemanager brengt een uitgeschreven casus in en formuleert een vraag hierover. Via een vragenronde worden de diverse manieren geïnventariseerd waarop je naar de casus kunt kijken. Daarbij worden geen beoordelende opmerkingen gemaakt, maar enkel verduidelijkende vragen gesteld. Daarna formuleren alle deelnemers een advies voor degene die de casus inbracht. Het thema-overleg vindt eveneens maandelijks plaats. Aan de hand van zelf gekozen thema's uit de praktijk - bijvoorbeeld omgaan met werkdruk of de verschillende hulpverleningsrollen van casemanagers - wordt er theorie aangedragen en besproken.

Voorts is nadrukkelijk geïnvesteerd in opleiding en training. Gezien het feit dat twee medewerkers betrekkelijk nieuw zijn binnen het reclasseringswerk, hebben zij zich gedurende het eerste jaar een aantal opleidingen en trainingen gevolgd. Vooral het inzicht krijgen in het Cliënt Volg Systeem bleek soms lastig.

Ook worden de GRIP!-medewerkers ondersteund vanuit de drie respectievelijke reclasseringsorganisaties van waaruit ze gedetacheerd zijn, onder andere middels supervisie en via casuïstiekbesprekingen met collega's. Daarnaast heeft de coördinator maandelijks contact met de leiding van Stichting Reclassering Nederland. Zij overleggen bijvoorbeeld over output en financiering.

Resultaten

Het is lastig om hard te maken of doelstellingen van GRIP! - cliënten toeleiden naar zorg en het verminderen van de overlast die zij veroorzaken - gehaald worden. Je kunt de resultaten moeilijk meten, zeker als het op preventieve hulpverlening gaat. Het Cliënt Volg Systeem, het standaardregistratiesysteem van de reclassering waarin cliëntgegevens en resultaten worden ingevoerd, is nauwelijks geschikt voor het registreren van de GRIP!-werkwijze. Daarom is via tussenkomst van het NIZW een stagiair van de Erasmus Universiteit te Rotterdam aangesteld die de afname van overlast door GRIP!-cliënten heeft gekwantificeerd. Dit moet medio 2004 tot een rapport leiden

schappelijk wordt onderhouden. Daarnaast heeft GRIP! zijn werkwijze wereldkundig gemaakt via kranten, tijdschriften, radio en televisie, en presentaties tijdens conferenties. Ten slotte heeft GRIP! voor één van zijn klanten een overzicht gemaakt van alle interventies die in de loop van de tijd zijn gepleegd rondom deze persoon (zoals het oppakken door politie, verbaliseren of in de cel zetten, het uitrukken van de ambulance vanwege een overdosis, enzovoort). Hiermee worden op creatieve wijze de maatschappelijke kosten en overlast inzichtelijk gemaakt.

Deze maand loopt het experimentele project GRIP! ten einde. Vooralsnog is onzeker of het kan voortbestaan. Voor de reclassering zijn onlangs stevige bezuinigingen afgekondigd. Het ziet er naar uit dat het uitvoeren van taakstraffen nog meer dan voorheen de *core business* wordt en resocialisatietaken verder naar de achtergrond verdwijnen. Het is de vraag of GRIP!, met zijn tijdsintensieve benadering en met resultaten die zich moeilijk in harde output-cijfers laten vertalen, in deze bezuinigingsperiode overlevingskansen heeft. Maar aan de andere kant past GRIP! wel in het beleid het ministerie van Justitie dat recidive van veelplegers wil terugdringen. De gemeente Utrecht toont zich vooralsnog niet bereid om mee te betalen aan dit project, want volgens haar horen resocialisatietaken bij het werk van de reclassering. In ieder geval is men er bij GRIP! van overtuigd dat zijn cliënteel niet in het niets zal oplossen en dat de overlast niet vanzelf zal verminderen.

Er van uitgaand dat het project uiteindelijk voortgang kan vinden, is het de bedoeling het grijze gebied tussen de vrijwillige hulpverlening enerzijds en de verplichte justitiële kaders anderzijds verder te verkennen. Zo zijn er samenwerkingen mogelijk rondom tbs, gedwongen opnamen en onder curatele stelling bij schuldsanering. Er liggen nog veel onbenutte mogelijkheden in het verschiep.

Lia van Doorn is projectleider en onderzoeker bij het centrum Sociaal Beleid van het NIZW. In deze functie geeft zij methodische ondersteuning aan het GRIP!-project. Daarnaast is zij verbonden aan het Expertisecentrum Maatschappelijke Zorg en Sociaal Beleid van de Faculteit Sociaal Agogische Opleidingen van de Hogeschool van Utrecht.

Sander Beumer studeert sociologie aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam en is als stagiair verbonden aan GRIP!.

gevangenis terecht komt of wordt opgenomen in een behandelsetting. Ook tijdens of na detentie of opname mogen de casemanagers de reeds opgebouwde structuur en afspraken rondom klanten voor te zetten. Zo ontstaat continuïteit in de begeleiding en toezicht. Door de lange doorlooptijd van de begeleiding kan het trajectplan tussentijds gewijzigd worden.

Op het netwerkniveau vervullen casemanagers een bemiddelende rol in het contact tussen de klant en andere betrokken organisaties en personen. Ze hebben daarvoor een uitgebreid netwerk en een goede kennis van de sociale kaart nodig.

Zorgcarrousel

De casemanagers moeten over een aantal specifieke professionele vaardigheden beschikken. In het contact met de cliënt gaat het niet om vaardigheden zoals het creëren van een vertrouwensband, het onderhandelen met, en overtuigen en overreden van de klant, het inzetten van straf en beloning, bijvoorbeeld door iets voor de klant te regelen.

In het contact met netwerkpartners hebben casemanagers organisatorische vaardigheden nodig. Zo beleggen ze van 'zorgeconferenties', waarin de direct betrokkenen uit andere instellingen afspraken maken over de zorg van één klant. Een variant daarop is het organiseren van de 'zorgcarrousel', waarin afspraken tussen verschillende instellingen worden gemaakt om periodiek en bij toerbeurt de verantwoordelijkheid voor een cliënt op zich te nemen. Zo kunnen verschillende woonvoorzieningen afspreken dat ze om de beurt een klant opnemen die in het verleden in geen enkele woonvoorziening langere tijd te handhaven was.

Daarnaast gebruiken casemanagers drie databestanden. Ze gebruiken het BPS, een politiesysteem met registratie over de delicten en een kort verslag over de daders, hun profiel en de motieven van hun delicten, en het Cliënt Volg Systeem van de reclassering. Ook houdt een maatschappelijk werker van de politie en een persoonlijke digitale kaartenbak bij, waarin de gegevens zitten van circa tweeduizend personen die dakloos (geweest) zijn, en van daklozen die pasjes hebben aangevraagd voor de gebruikersruimten.

Cliënten die bij GRIP! instromen, dienen aan een aantal criteria te voldoen. Het moet bijvoorbeeld gaan om mensen van 18 jaar en ouder met een meervoudige problematiek: ze zijn bijvoorbeeld afhankelijk van alcohol- en

druggebruik, dakloos, hebben schulden én zijn sociaal geïsoleerd. Ze hebben psychische en psychiatrische problemen: deze mogen niet te licht zijn, maar er mag ook geen sprake zijn van onhaanteerbare psychopathologie. Potentiële klanten hebben stelselmatig contact met politie en justitie vanwege strafbare feiten. Ook zijn ze bekend binnen het hulpverleningscircuit, maar is het reguliere hulpaanbod voor hen ontoereikend.

Cliënten die aan de gestelde criteria voldoen kunnen ruwweg op vier manieren instromen. Ten eerste via de zogenaamde vroeghulp: het eerste contact tussen een zojuist in verzekering gestelde en een reclasseringswerker op het politiebureau. Ten tweede vanuit het hulpverleningsnetwerk: hulpverlenende instanties die de cliënt al kennen, verwijzen door naar Grip! Ten derde via politie en justitie. En ten vierde – wat incidenteel voorkomt – op vrijwillige basis, indien het overlastgevend gedrag om in te grijpen vraagt en het justitieel kader nog onvoldoende is.

Via het Cliënt Volg Systeem van de reclassering wordt een lijst van potentiële klanten bijgehouden. Met de politie is de afspraak gemaakt dat zij deze klanten bij aanhouding melden bij het Grip!-project.

Politie en justitie

Samenwerking met politie en justitie is van essentieel belang voor het welslagen van Grip! Met politie en justitie zijn een aantal samenwerkingsafspraken gemaakt.

Aangezien Grip! is gehuistvest in het hoofdbureau van de Utrechtse politie, zijn de lijnen zeer kort: de politie weet de medewerkers van Grip! snel te vinden en andersom. Ook met de Officier van Justitie, die eveneens kantoor houdt in het Bureau Paardenveld, hebben de casemanagers regelmatig overleg over de afstemming van het beleid rondom een cliënt. Zodra er een zaak dient tegen een van de GRIP!-cliënten zijn de casemanagers standaard aanwezig bij de zitting. In individuele gevallen is er de mogelijkheid tot het opstellen van een zogenaamd Grip!-contract dat wordt ondertekend door de cliënt, Officier van Justitie en de casemanager.

Verder werken casemanagers van GRIP! samen met onder andere de verslavingszorg, de psychiatrie, dag- en nachtopvang, hostels, de sociale dienst en andere instanties. Ze zoeken zo naar hulp op het terrein van reïntegratie, scholing, huisvesting, arbeid, schuldsanering, verslaving en psychiatrische stoornissen.

Het werk van de casemanagers van GRIP! is veeleisend, waarbij burnout of 'zwemmen' op de loer liggen. Om dat